

سفرنامه هیه‌چو و ارزش آن در مطالعات تاریخ ایران و اسلام^۱

ایمان تاجی^۲

پژوهشگر مستقل تاریخ صدر اسلام، ایران

این مقاله مروری است بر سفرنامه هیه‌چو، راهبی کره‌ای که در قرن هشتم میلادی/دوم هجری، برای زیارت اماکن مقدس بودایی به هند سفر کرد. اما سفرش به هند محدود نشد و او از هند به سمت غرب و شمال تا افغانستان و پاکستان و نیز منطقه ماوراءالنهر و آسیای مرکزی سفر کرد. به‌علاوه او در این سفر تا فارس و شام نیز رفت و سپس در اواخر سال ۷۲۷ م/ ۱۰۹ هـ. به مناطق شرقی چین بازگشت و به‌کار ترجمه متون بودایی سرگرم شد. سفرنامه هیه‌چو کمتر شناخته‌شده است و با این‌که حجم کمی داشته و فقط قسمت‌هایی هم از آن به‌دست ما رسیده، واجد اطلاعات مفیدی است. این سفرنامه مخصوصاً از این نظر اهمیت دارد که هیه‌چو شاهد معاصر فتوحات اعراب و گسترش اسلام در آن دوران بوده است. در این نوشته، بخش‌هایی از این کتاب که از نظر تاریخی در مطالعات ایران و اسلام اهمیت دارد بررسی می‌گردد.

کلیدواژه‌ها: تاریخ‌نگاری اسلامی، سفرنامه هیه‌چو، فتوحات اعراب در شرق، منابع غیر اسلامی، هیه‌چو.

۱. تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۵/۳۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۹/۳

۲. رایانامه: imantaji@gmail.com

مقدمه

هیچ‌چو یا هوی‌چائو،^۳ راهب بودایی اهل گره، در قرن هشتم میلادی / دوم هجری با هدف زیارت مکان‌های مقدس بودایی به هند و نواحی اطراف آن سفر کرد. نسخه خطی کتاب سفرنامه هیچ‌چو یا خاطرات زیارت پنج ناحیه از هند،^۴ در سال ۱۹۰۸ کشف شد. او قبل از سال ۷۲۴ م / ۱۰۶ هـ سفرش را از راه مناطق جنوبی چین آغاز کرده، پس از حدود سه سال، در اواخر ۷۲۷ م / ۱۱۰ هـ به مناطق شرقی چین بازگشت. او پس از رفتن به هند، به مناطق غربی‌تر تا افغانستان و پاکستان و زابلستان امروزی و در شمال تا بخارا و سمرقند و در غرب تا فارس، سوریه و ترکیه امروزی نیز سفر کرد. هرچند آن‌چه از کتاب هوی‌چائو برجای مانده، مطالبی بسیار موجز و کم‌حجم و قطعه‌قطعه است، اما مطالعه آن همچنان می‌تواند برای محققان، داده‌های گران‌بهایی را به ارمغان آورد.

متن کتاب خاطرات هیچ‌چو به همت چند تن از محققان تصحیح شده و ترجمه انگلیسی آن به‌همراه متن کره‌ای در سال ۱۹۸۴ به چاپ رسیده است.^۵ این کتاب علاوه بر نکات مهم تاریخی در باب مذهب بودایی و همچنین مناطق جغرافیایی و مطالب تاریخی مرتبط با هند و چین، کتاب مهمی از نظرگاه تاریخ اسلام و ایران است. اهمیت ویژه کتاب در مطالعه تاریخ اسلام و ایران از همین روست؛ چه یکی از مشکلات اساسی در زمینه تاریخ اسلام، نبود مدارک کافی معاصر با وقایع است. متونی که از مورخان مسلمان باقی مانده همگی سال‌ها پس از وقایع اصلی نوشته شده و قدیم‌ترین آن‌ها از قرن نهم میلادی / سوم هجری آغاز می‌شود. مشکل دیگری که متون اسلامی از لحاظ تاریخی با آن مواجهند، نوشته‌های بعضا جانب‌دارانه و گاه متعصبانه است. برخی وقایع ذکر نمی‌شود و برخی روی داده‌ها با تغییراتی نقل می‌شود؛ برای مثال اگر فقط به متون اسلامی تکیه کنیم اطلاعات زیادی درباره جزئیات شکست

3. Hyecho / Hoichao

4. Memoir of the pilgrimage to the five regions of India.

5. Hyech'o., *The Hye Ch'o diary: memoir of the pilgrimage to the five regions of India*. Jain Publishing Company, 1984.

مسلمانان در جنگ با روم شرقی در قسطنطنیه پیدا نمی‌کنیم.^۶ بدین رو دست‌یابی به منابع معاصر که عموماً نوشته غیرمسلمانان است_ هرچند مشکلات خاص خود را دارد_ می‌تواند دیدگاه بازتر و افق گشاده‌تری را به روی مورخ تاریخ اسلام باز کند. رابرت هویلند مورخ اسلام در کتاب معروف و مرجع خود، دیدن اسلام آن‌گونه که دیگران دیده‌اند^۷، بسیاری از این منابع را فهرست کرده و توضیحاتی پیرامون آن‌ها داده است. اما سفرنامه هیه‌چو از کتاب او جا افتاده و ذکری از آن نیامده است. هویلند البته بعدها در ۲۰۱۵ از این منبع در نوشتن کتاب در راه خدا^۸ در باب تاریخ فتوحات اعراب استفاده کرد.

وضع فتوحات مسلمانان در زمان سفر هیه‌چو

قتیبۀ بن مسلم در فاصله سال‌های ۷۰۵-۷۱۵ م/ ۸۶-۹۱ هـ پیروزی‌های بسیاری در آسیای مرکزی به دست آورد. پس از مرگ خلیفه، ولید اول (حک ۹۶-۹۹ هـ)، که از حامیان او بود این فتوحات متوقف شد و قتیبه در پی شورییدن برضد خلیفه جدید، سلیمان (حک ۸۶-۹۶ هـ)، به قتل رسید. چند سال بعد یعنی در سال‌های ۷۱۷ تا ۷۱۸ م/ ۱۰۹-۱۱۰ هـ در خلافت عمر بن عبدالعزیز (حک ۹۹-۱۰۱ هـ) نیروهای مسلمان به طمع فتح قسطنطنیه بیشتر در جبهه غربی مستقر شدند؛ اما پس از چند نبرد از دست‌اندازی به قسطنطنیه ناتوان مانده، شکست سختی متحمل شدند. در این خلأ قدرت، حاکمان محلی در سمرقند و دره سُرخاب دست نیاز به حکومت قدرتمند چین دراز می‌کنند تا از دادن خراج به اعراب و از دست رفتن اموال منطقه تحت حکمرانی خود خلاص یابند. در ماوراءالنهر نیز ترکان جنگ‌هایی را برضد اعراب به راه می‌اندازند. اما در سال ۷۲۲ م/ ۱۰۴ هـ فرغانه و مناطق اطراف آمودریا دوباره به دست مسلمانان افتاد. دره رود سیند، در پاکستان امروزی و مکران نیز در این سال‌ها تحت سلطه

6. Hoyland RG., *In God's path: the Arab conquests and the creation of an Islamic empire*, Oxford University Press, USA, 2015.

7. Hoyland R., *Seeing Islam as others saw it*, Gorgias Press, 2019.

۸. نک. پانویس شماره ۲.

مسلمانان اداره می‌شد. در سال ۷۲۶ م / ۱۰۸ هـ خزری‌ها حاکم عرب ارمستان را به قتل رساندند و در سال ۷۲۸-۷۳۰ م / ۱۱۰-۱۱۲ هـ نیز نافرمانی‌هایی در منطقه ماوراءالنهر روی داد. سال‌های سفر هیه‌چو مصادف با چنین نابه‌سامانی‌ها و معاصر با خلافت یزیدبن عبدالملک بود که از سال ۷۲۰ تا ۷۲۴ م / ۱۰۲-۱۰۶ هـ حکمرانی می‌کرد.

زندگی هیه‌چو

اطلاعات زیادی از زندگی هیه‌چو در دست نیست. سال تولد او ۷۰۰ یا ۷۰۴ م / ۸۱ یا ۸۵ هـ تخمین زده شده است. می‌دانیم او پس از آن‌که به چین بازگشت در کنار مترجمان دیگر به کار ترجمه متون بودایی به چینی پرداخت. سال‌های حضور او در میان مترجمان معروف آثار بودایی مصادف بود با ورود تانترا^۱ یا وجره‌یانه^۱ از مکاتب بزرگ بودایی به چین. او تا هنگام حیاتش در ترجمه این‌گونه آثار بودایی نقش داشته است. زمان مرگ او نیز مشخص نیست؛ اما با توجه به شواهد و مدارکی که وجود دارد باید در زمان کوتاهی پس از سال ۷۸۰ م / ۱۶۴ هـ از دنیا رفته باشد.

اشارات هیه‌چو در باب اسلام و ایران

قسمت‌های زیادی از کتاب هیه‌چو از دست رفته است. آنچه باقی مانده بخش‌های پراکنده و مختصری است که مشاهدات او را در مناطق مختلف نشان می‌دهد. سفر او از کره به سمت جنوب شرقی آسیا آغاز شده، به مناطق شرقی هند می‌رسد. از آن‌جا به شمال و غرب هند می‌رود و پس از آن به پاکستان و افغانستان و ماوراءالنهر سفر می‌کند. او سپس از ایران گذشته، به عراق می‌رسد و تا قسطنطنیه پیش می‌رود. در راه برگشت نیز از طریق ایران و سپس ماوراءالنهر و ختن به شمال شرقی چین رفته، باقی عمر خود را در آن‌جا می‌گذراند.

9. Tantric Buddhism

10. Vajrayana Buddhism

اولین جایی که هیه‌چو از اعراب^{۱۱} سخن می‌گوید در بخش هند غربی است. او درباره حکومت هند غربی می‌گوید که منطقه تحت سلطه پادشاه آن‌جا وسیع است و از غرب به دریای غربی^{۱۲} می‌رسد. به نوشته هیه‌چو در زمان سفر او نصف این سرزمین تحت حمله اعراب قرار داشته است.^{۱۳} می‌دانیم که حجاج بن یوسف در سال ۷۱۰م/ ۹۱ هـ محمد بن قاسم را به سمت مکران روانه کرده بود. او پس از فتح مکران به شهر دایبول^{۱۴} رفته، آن‌جا را تصرف و مجسمه‌های بودا را ویران کرد و سپس به کرانه‌های رودخانه سند رفته، حاکم آن منطقه، داهیر^{۱۵}، را در سال ۷۱۲م/ ۹۳ هـ شکست داد و کشت. سه پسر داهیر می‌کوشیدند قدرت را در منطقه به دست بگیرند. حاکمی که هیه‌چو در هند غربی از آن سخن می‌گوید احتمالاً از پسران داهیر باشد.

سپس هیه‌چو به مناطق جنوب غربی کشمیر سفر می‌کند، جایی که نام سیندهوکولا^{۱۶} به آن می‌دهد. او یادآور می‌شود که نصف این سرزمین نیز زیر یورش اعراب قرار گرفته است. هیه‌چو پس از طی مناطق مختلف و گذر از بامیان به تخارستان می‌رسد. این منطقه امروزه ناحیه‌ای مشتمل بر قسمت‌هایی از ازبکستان، تاجیکستان و افغانستان است. در منابع یونانی این منطقه را باکتریا^{۱۷} می‌نامند. هیه‌چو می‌گوید اینک پاکترا، پایتخت این منطقه، زیر سلطه اعراب است و پادشاه قبلی مجبور به ترک پایتخت و رفتن به بدخشان شده است. او می‌افزاید که البته بدخشان نیز تحت سلطه اعراب است. می‌دانیم که پیش از ورود هیه‌چو، آن

۱۱. در چینی به اعراب ta-shih گفته می‌شود که تغییر یافته واژه فارسی تازیک/تاجیک است. این واژه ریشه آرامی tayayya و عربی tayyi دارد که نام قبیله‌ای در مرزهای غربی پادشاهی ساسانی بوده است (Hoyland, 2015, p. 268).

12. Western sea. که منظور از آن احتمالاً دریای عمان است.
13. Hyech'o, 1984, p.44.
14. Daybul. در اطراف کراچی.
15. Dahir
16. Sindhukula. احتمالاً منظور ولایت سند در پاکستان است.
17. Bacteria

مناطق سال‌ها در اختیار مسلمانان بوده است. گزارش جالبی که هیه‌چو به ما می‌دهد آن است که هرچند این مناطق تحت تصرف اعراب اداره می‌شود، اما پادشاه آن همچنان از خود مردمان آن منطقه است. به نوشته او «پادشاه، بزرگان و مردم همگی بر آیین بودایند. معابد و راهبان زیادی نیز در این سرزمین یافت می‌شوند و دین دیگری در میان آن‌ها رواج ندارد».^{۱۸} این گزارش نشان می‌دهد که این مناطق هرچند سال‌ها زیر تصرف اعراب بوده و به آن‌ها خراج پرداخت می‌کرده‌اند، اما همچنان آزادانه آیین و رسوم خود را نگه داشته و حاکمان محلی خود را نیز حفظ کرده بوده‌اند.

هییه‌چو پس از یک ماه مسافرت به سمت غرب از تخارستان به پارس^{۱۹} می‌رسد. به دلیل احتیاج سفرنامه هییه‌چو بر مطالبی سودمند در بخش پارس و عرب و روم، ترجمه این قسمت‌ها عینا در زیر می‌آید. هییه‌چو در سفرنامه خود به خوراک و پوشاک و تولیدات صنعتی و تجاری و همچنین گرایش‌های مذهبی مردمان هر سرزمین اهمیت می‌دهد و آن‌ها را ذکر می‌کند. از این رو می‌تواند منبعی برای تحقیقات در حوزه تاریخ اجتماعی ایرانیان در اوایل قرن دوم هجری باشد.

پارس (بخش ۲۶)

«از تخارستان به مدت یک ماه به سمت غرب سفر کردم تا به سرزمین پارس رسیدم. در گذشته، پادشاه این سرزمین بر اعراب حکومت داشت. عرب شتربانی^{۲۰} در سرزمین پارس شورش کرده، شاه را به قتل رساند و خود را به عنوان حاکم معرفی کرد. به همین سبب است که اکنون پارس تحت سلطه اعراب قرار گرفته.

لباس مردمان این سرزمین پیراهن کتان گشاد است. مردم ریش و موهای خود را کوتاه

18. Hyech'o, 1984, p.43.

19. Persia

20. The camel keeper, camel herder

می‌کنند. اهالی این سرزمین کلوچه^{۲۱} و گوشت می‌خورند. حتی اگر برنج داشته باشند آن را آسیاب کرده، به کلوچه تبدیل می‌کنند و آن را می‌خورند. محصولات این سرزمین، شتر، قاطر، گوسفند، اسب، الاغ‌های بزرگ، لباس‌های کتان و اشیای قیمتی است. زبان آنان با دیگر کشورها متفاوت است.

بومیان این مناطق در تجارت ید طولایی دارند. آن‌ها پیوسته به سمت دریای غربی دریانوردی می‌کنند و از آن‌جا به دریای جنوب، و اشیای قیمتی را از سرزمین سیلان می‌آورند؛^{۲۲} ولی ادعا می‌کنند که این سرزمین^{۲۳} همه چیزهای قیمتی را خودش تولید می‌کند. آن‌ها همچنین طلا را از مجمع‌الجزایر مالای^{۲۴} گرفته، از آن‌جا به سمت چین دریانوردی می‌کنند و مستقیماً به کانتون^{۲۵} رفته، پارچه‌ها و تکه‌های ابریشم و نظایر آن را خریداری می‌کنند.^{۲۶} این سرزمین کتان ظریفی تولید می‌کند. ساکنان آن علاقه به ذبح حیوانات دارند.

21. Pastry

۲۲. در کتاب اخبارالصین و الهند که بخش اول آن در نیمه اول قرن سوم هجری نوشته شده آمده که در جزیره سیلان (سرندیب یا سری‌لانکای امروزی) معادن یاقوت سرخ و زرد و مروارید و همچنین صدف‌های دریایی بسیار بوده که به عنوان کالاهای تجاری استفاده می‌شده است. همچنین این سرزمین یکی از منابع تولید آهن در دوران میانه بوده و در منابع مختلف، از جمله رساله کندی در شمشیر و انواع آن در اوایل قرن سوم یا الجماهر فی الجواهر ابوریحان بیرونی در قرن پنجم به این مسئله اشاره شده است. نک.

Hoyland, Robert G., Brian Gilmour, *Medieval Islamic Swords and Swordmaking: Kindi's Treatise" On Swords and Their Kinds*, Oxford: Gibb Memorial Trust, 2006.

۲۳. منظور پارس است.

۲۴. اندونزی امروزی.

25. Canton, Guangzhou

۲۶. مسیری که هیه‌چو برای دریانوردی مردمان پارس توصیف می‌کند دقیقاً با مسیری که از بندر سیراف در حاشیه خلیج فارس تا گوانگ‌ژو در دیگر منابع توصیف شده تطبیق می‌کند. این مسیر مخصوصاً تا قبل از شورش هوانگ‌چانو در نیمه اول قرن نهم میلادی مسیر بسیار پر رفت و آمد تجاری بوده است. بخش اول کتاب اخبارالصین و الهند که قبل از سال ۸۵۱ م/ ۲۳۷ هـ یعنی حدود ۱۲۰ سال پس از هیه‌چو نوشته شده به خوبی این مسیر تجاری را توصیف می‌کند؛ نک.

به آسمان خدمت می‌کنند^{۲۷} و از بودیسم هیچ اطلاعی ندارند.

اعراب (بخش ۲۷)

از سرزمین پارس به سمت شمال حرکت کردم و پس از ده روز به سرزمین اعراب رسیدم.^{۲۸} پادشاه این کشور در سرزمین خود نبود. او اکنون در فو-لین کوچک^{۲۹} مستقر شده، زیرا آن‌جا را تصرف کرده است. به علاوه آن سرزمین همانند جزیره‌ای است و استحکامات قوی دارد و به همین سبب پادشاه در آن‌جا سکونت گزیده است.

محصولات این کشور شتر، قاطر، گوسفند، اسب، کتان، فرش‌های پشمی و کالاهای قیمتی است. لباس مردمان پیراهنی گشاد از کتان ظریف است. قطعه دیگری از کتان نیز به-عنوان روجامه بر روی این پیراهن می‌اندازند. بین پادشاه و مردم معمولی تفاوتی وجود ندارد و هر دو همسان لباس می‌پوشند. زن‌ها نیز پیراهن گشاد می‌پوشند.

Mackintosh-Smith, Tim, Tim, A. Z., Montgomery. *Two Arabic Travel Books: Accounts of China and India and Mission to the Volga*, NYU Press, 2015.

27. They serve heaven

نام‌گذاری دین زرتشتی به نام دین آسمان (xian یا tian) و زرتشتیان به نام کسانی که به آسمان خدمت می‌کنند در منابع چینی سابقه دارد. برای مثال در منابع چینی قرن دهم میلادی به طور مشخص بنیان‌گذار دینی که در آن پرستش آسمان صورت می‌گیرد زرتشت خوانده شده است (Aoki, 2015, p.149 و Grente, 2015, p.145). اطلاق زرتشتیان به «پرستندگان آتش و آسمان» نیز در منابع چینی آمده است (Azarnoush and Grente, 2007). همه‌چو در همین رساله از زرتشتیان به نام پرستندگان آتش نیز ذکر می‌کند. او دین اعراب را نیز دین آسمان معرفی می‌کند.

۲۸. با توجه به فاصله کوتاه طی شده از پارس تا سرزمین اعراب به نظر می‌رسد منظور او از پارس مناطق مرکزی و جنوب غربی ایران و منظور او از سرزمین اعراب، عراق امروزی باشد.

29. Lesser Fu-lin

در منابع چینی به سرزمین مسیحیان به طور کلی فو-لین گفته می‌شود. فولین کوچک سوریه فعلی و مناطق اطراف آن را شامل می‌شود؛ نک.

Hirth, Friedrich, "The mystery of Fu-lin", *Journal of the American Oriental Society* 30.1 (1909), 1-31.

مردان موهای خود را کوتاه می‌کنند، اما ریش خود را نگه می‌دارند. زن‌ها موهای خود را نگه می‌دارند.^{۳۰} وقتی که غذا می‌خورند بین ارباب و رعیت تفاوتی نیست. همگی با دست خود از یک بشقاب غذا برمی‌دارند. همچنین از قاشق و چوب نیز استفاده می‌کنند. چیزهای آماده را اصلاً دوست ندارند. آنان معتقدند که اگر کسی گوشتی را بخورد که خودش با دست خودش آن را ذبح کرده، شگون زیادی دارد. ساکنان این منطقه علاقه زیادی به ذبح کردن دارند. به آسمان خدمت می‌کنند و هیچ اطلاعی از بودیسم ندارند. در قوانین کشور، هیچ قانونی برای روسپی‌گری وجود ندارد.

فو-لین بزرگ^{۳۱} (بخش ۲۸)

در شمال غربی فو-لین کوچک، در کناره ساحل دریا، کشور فو-لین بزرگ قرار دارد. پادشاه ارتش بزرگ و قدرتمندی دارد. به هیچ کشوری سر تعظیم فرو نمی‌آورد. اعراب چندین حمله به آن‌جا کرده‌اند که موفق نبوده‌است. ترک‌ها نیز برای حمله تلاش کرده‌اند که آن نیز ناموفق بوده‌است. این سرزمین کالاهای قیمتی زیادی دارد و شتر، قاطر، گوسفند، اسب و نظایر آن خیلی فراوان است. لباس آن‌ها مانند پارس‌ها و اعراب است. زبان‌شان متفاوت است.

شش کشور آسیای مرکزی (بخش ۲۹)

از کشور اعراب به سمت شرق، همه کشورها متعلق به مردمان هو^{۳۲} است. این کشورها

۳۰. کوتاه نمی‌کنند.

۳۱. قسطنطنیه و مناطق دیگر آن در خاک اروپای امروزی.

32. Hu people

لفظ هو حدوداً از قرن سوم پیش از میلاد در نوشته‌های چینی استفاده می‌شده‌است. مراد از مردمان هو در این نوشته‌ها بسیار متفاوت است و در دوره‌ها و زمان‌های متفاوت معناهای گوناگونی گرفته‌است (Yusheng, 2016). با تشدید روابط چینیان و ایرانیان در هزاره اول میلادی و شکل‌گیری امپراتوری‌های بزرگ در این دو سرزمین موارد زیادی از کاربردهای هو در نوشته‌های چینی به ایرانیان باز می‌گردد. اما باید توجه کرد که مراد از این کلمه به‌طور کلی هرگونه

عبارت‌اند از: بخارا، کاپوتانا، کیش^{۳۳}، شی-لو^{۳۴}، مایمارگ^{۳۵} و سمرقند. گرچه هر کشور خود پادشاهی دارد، همه آن‌ها زیر سلطه اعراب‌اند. این کشورها کوچک و دارای ارتش محدودند و قادر به حفاظت از خود نیستند. محصولات این سرزمین‌ها شامل شتر، قاطر، گوسفند، اسب و کتان می‌شود. لباس آن‌ها پیراهن و شلوار کتان و پشم حیوانات است. زبان آن‌ها با دیگر کشورها متفاوت است.

به‌علاوه تمام این شش کشور دین آتش دارند. هیچ اطلاعاتی از بودیسم ندارند. فقط در سمرقند یک معبد هست و راهبی دارد که او هم نمی‌داند چه طور احترام بگذارد (آیین‌ها را درست انجام دهد). در این کشورهای مردمانِ هو، ریش و موها کوتاه می‌شود. مردم علاقه دارند کلاه‌های سفید کتانی بپوشند. یکی از سنت‌های خیلی بد آن‌ها ازدواج با محارم است. مرد می‌تواند با مادر یا خواهر خودش ازدواج کند. پارس‌ها نیز مادر خود را به همسری می‌گیرند.

در کشور تخارستان، کاپیشا^{۳۶}، بامیان و زابلستان، دو، سه، پنج و حتی ده برادر هم‌زمان با یک زن ازدواج می‌کنند. به آن‌ها اجازه داده نمی‌شود که جداگانه ازدواج کنند، چون می‌ترسند که ازدواج جداگانه معیشت آنان را از بین ببرد.

مردمان خارجی یا غیرچینی بوده‌است. برای مثال برخی گیاهان با پیشوند هو برای توصیف گیاهانی با منشأ مغولی یا قبایل تبت در نوشته‌های چینی وجود دارد (Laufer, 2019, p. 199, 201). هیه‌چو مشخصاً مردمان هو را از مردمان پارس جدا می‌کند. در نتیجه به‌نظر می‌رسد که منظور او در این جا بیشتر ساکنان شرقی ایران یا آسیای میانه است.

۳۳. شهر سبز در ازبکستان امروزی. در منابع اسلامی با نام کَش یا کِش نیز از آن یاد شده‌است (نک. الأعلام النفیسه ابن‌رسته، ۱۰۵، کتاب‌البلدان یعقوبی، ۲۹۳ در De Goeje, 1892).

۳۴. شاش تاشکند.

۳۵. در خاک ترکمنستان امروزی.

۳۶. در افغانستان امروزی.

ادامه سفر هیه‌چو به سمت شرق

در ادامه هیه‌چو به سمت شرق سمرقند، فرغانه می‌رود. در آن جا بیان می‌کند که پادشاه جنوب رودخانه آمودریا تسلیم اعراب شده‌است، اما پادشاه شمال آن جا تحت سلطه ترکان است. سپس به سمت شرق به خُتَل می‌رسد و می‌گوید باین که پادشاه این منطقه ترک است، پادشاه و بزرگان و تمام مردم بر دین بودیسم‌اند. باین حال این منطقه تحت سلطه اعراب اداره می‌شود. گزارش هیه‌چو از واخان در شرق افغانستان امروزی نیز جالب توجه است که در آن، مقدار خراج این منطقه را گزارش می‌کند: «پادشاه این منطقه که همگی بر آیین بودایی‌اند، هر ساله سه‌هزار تخته^{۳۷} ابریشم به اعراب می‌دهد».

آن چه گفته شد منحصر ا اطلاعاتی است که هیه‌چو مستقیماً درباره اسلام و ایران گفته؛ اما از دیدگاه تاریخی، اطلاعاتی که در متن نیامده نیز جای بحث و تحقیق دارد. برای مثال باین که کاشغر در حدود سال ۷۱۲-۷۱۵ م/ ۹۳-۹۶ هـ به فرماندهی قتیبه بن مسلم گشوده شد و او اختیار این شهر را در دست گرفت، هیه‌چو هیچ اطلاعی از حضور اعراب در آن جا نمی‌دهد و شهر را در اختیار نیروهای چینی می‌داند. احتمال دارد که شورش‌های مکرری که در این مناطق صورت می‌گرفته باعث شده باشد که در سال حضور او در این شهر، نیروهای چینی بر آن جا حاکمیت داشته باشند. در واقع بسیاری از این حکومت‌های محلی، همین که می‌دیدند حکومت قدرتمندتری در منطقه حضور دارد خود را تسلیم او می‌کردند و به آن‌ها خراج می‌دادند. در منطقه ماوراءالنهر این گونه کشمکش‌ها میان ترک‌ها، چینی‌ها و اعراب وجود داشته‌است، چنان که در منطقه سند میان اعراب و هند و در منطقه قفقاز میان خزران، بیزانس و اعراب.

نتیجه

در این مقاله سفرنامه هیه‌چو، راهبی کره‌ای که در اوایل قرن دوم هجری از ایران و سرزمین‌های

اطراف آن دیدار کرد، معرفی شد و قسمت‌هایی که به طور مستقیم با ایران و اسلام مربوط می‌شود، عیناً ترجمه گردید. گزارش هیه‌چو، به‌رغم حجم کم حاوی اطلاعات ذی‌قیمتی از زندگی و آداب و رسوم مردم، کالاهای مورد استفاده و گرایش‌های مذهبی و همچنین وضعیت فتوحات اعراب در آسیای میانه است و از این منظر می‌تواند منبع مناسبی در بررسی‌های تاریخ اجتماعی قرن اول و دوم هجری باشد.

کتابشناسی

- Aoki, Takeshi, "Zoroastrianism in the Far East", *The Wiley Blackwell Companion to Zoroastrianism*, John Wiley & Sons, 2015.
- De Goeje, M.J., *Bibliotheca Geographorum Arabicorum*, Vol.7, Brill, 1982.
- Grenet, Frantz, "Zoroastrianism in Central Asia", *The Wiley Blackwell Companion to Zoroastrianism*, John Wiley & Sons, 2015.
- Hirth, Friedrich, "The mystery of Fu-lin", *Journal of the American Oriental Society* 30.1 (1909), 1-31.
- Hoyland, Robert G., Brian Gilmour, *Medieval Islamic Swords and Swordmaking: Kindi's treatise: On Swords and Their Kinds*, Oxford: Gibb Memorial Trust, 2006.
- Hoyland Robert G., *In God's path: the Arab conquests and the creation of an Islamic empire*, Oxford University Press, USA, 2015.
- Hyech'o, *The Hye Ch'o diary: memoir of the pilgrimage to the five regions of India*, No. 2., Jain Publishing Company, 1984.
- Laufer, Berthold. *Sino-iranica*, Chicago: Field Museum, 1919.
- Lopez Jr, Donald S. *Hyecho's Journey*, University of Chicago Press, 2017.
- Mackintosh-Smith, Tim, A. Z., Montgomery, A. I, *Two Arabic Travel Books: Accounts of China and India and Mission to the Volga*, NYU Press, 2015.
- Yusheng, Li, "Study of tombs of hu people in late 6th century northern China", *Newsletter di Archeologia CISA*, Vol. 7, 2016.